

”Seitsemäs osasto yleisesikuntaan”:

Kulttuurisuojelun organisointipyrkimykset puolustuslaitokseen vuosina 1922–1928

Oulun yliopisto

Historiatieteet

Historian kandidaatintutkielma

13.12.2018

Perttu Määttä

SISÄLTÖ

JOHDANTO	3
1. KULTTUURISUOJELUSTA ARMEIJANKIN TEHTÄVÄ?	9
1.1 Kansainväliset suuntaukset Juhani Rinteen näkemyksen pohjana	9
1.2 Kansanedustajat kulttuurisuojausta vauhdittamassa	14
2. SUUNNITELMISTA LOPULLISEEN PÄÄTÖKSEEN (1924–1927)	19
3. TARKASTUSKIERROS PUOLUSTUSLAITOKSEN LINNOISSA	25
LOPUKSI.....	28
LÄHTEET JA TUTKIMUSKIRJALLISUUS.....	29

JOHDANTO

Mistä tahansa syystä maa on runneltu, meidän tulisi säästää ne rakennukset, jotka tekevät kunniaa ihmisyyhteisölle eivätkä edesauta vihollisen voimaa – kuten temppelit, haudat, julkiset rakennukset ja kaikki huomattavaa kauneutta osoittavat teokset. On itsensä julistamista ihmiskunnan viholliseksi, jos siltä riistää mielivaltaisesti nämä muistomerkit.¹

Näin kirjoitti Emmerich de Vattel – sveitsiläinen filosofi ja juristi – vuonna 1758 kansojen keskinäisistä suhteista kertovassa kirjassaan. Kyseinen periaate tuli käyttöön kansainvälisessä lainsäädännössä Napoleonin sotien jälkeen.² Huolimatta olemassa olleista kansainvälisistä sopimuksista kulttuuriperinnön suojelemiseksi ne eivät kummassakaan maailmansodassa kyenneet täysin estämään kulttuuriperinnön tuhoutumista. Ilmiö ei ole poistunut keskuudestamme vieläkään. Viime vuosina merkittävät kulttuuriperintöön kohdistuneet tuhot on koettu Lähi-idässä³. ISIS on aiheuttanut runsaasti tuhoja kulttuuriperintökohteille Irakin ja Syyrian alueella, kuten tuhonnut ja ryöstänyt patsaita Palmyrassa sekä tuhonnut Mosulin kirjastoista vähimmässäkin laskussa 8000 arvosteosta. Tämän lisäksi se on tuhonnut Mosulissa käsikirjoituksia ja muita dokumentteja noin 100 000 kappaletta. Syyrian sisällissota on vastaavasti aiheuttanut vahinkoa jokaiselle Syyrian maailmanperintökohteelle. Irakin museot puolestaan ovat kärsineet niin kokoelmatuhoista kuin ryöstelystäkin eri selkkausten yhteydessä.⁴

Suomessa sodan vaikutuksia kulttuuriperintöön on tutkittu suhteellisen vähän, tässäkin painopisteen ollessa Karjalan alueella. Maailmansotien välissä kulttuuriperinnön suoje-
lusta sotatilanteessa käytiin kuitenkin Suomen osalta historiankirjoituksessa melkein näkymättömiin jäänyt prosessi, jonka tavoitteena oli organisoida kulttuurisuojaus puolustuslaitokseen. Lähes vuosikymmenen mittainen prosessi alkoi hyvinkin kattavilla suunnitelmilla, mutta loppua kohden se supistui käsittämään lähinnä maamme vanhoja armeijan hallussa olevia linnoja ja linnoituksia.

Syy tutkimusaiheen valintaan on paitsi sen tutkimattomuus, myös ajankohtaisuus nykypäivänä. Vaikka itse kulttuurisuojausorganisaatio puolustuslaitokseen ei toteutunutkaan, toisen maailmansodan jälkeen laaditut kansainväliset sopimukset, kuten Haagin kulttuu-

¹ Takala siteeraa de Vattelia. Takala 2017, 44.

² Takala 2017, 44.

³ Takala 2017, 207.

⁴ Parkkari 2018, 309.

risopimus vuodelta 1954 pyrkivät takaamaan kulttuuriomaisuuden suojelun sotatilanteessa.⁵ Suomi on osallisena tässä sopimuksessa, ja se ilmenee esimerkiksi varusmieskoulutuksessa. Suomalaista sotilasta velvoittavissa säännöissä kielletään hyökkääminen kohteeseen, joka on varustettu kulttuurikohteen suojatunnuksella. Tämä kiello ulotetaan myös samaisella tunnuksella varustettuun henkilöstöön.⁶ Haagin kulttuurisopimus velvoittaa vastaavasti kulttuuriomaisuuden suojeluhenkilöstön kantamaan sinivalkoisella kilvellä (kulttuurikohteen suojatunnus) varustettua käsivarsinauhaa.⁷

Tutkimuksena kulttuurisuojelun organisointiprosessi puolustuslaitokseen 1920-luvulla on osaltaan sodan oikeussäntöjen historiaa kansallisessa kontekstissa, mutta jonka vaikutteet tulivat muualta Euroopasta. Samalla se oli nuoren, vielä suuntaansa etsivän valtion periaateprosessi, joka sai kaikkien asian parissa toimineiden viranomaisten ja valtionjohdon tuen.

Tutkimustehtävä

Tässä tutkimuksessa selvitetään, millainen oli se prosessi, jolla kulttuurisuojelua pyrittiin organisoimaan puolustuslaitokseen, sekä millaiset jälkivaikutukset tällä oli puolustuslaitoksen toimintaan. Tätä käsitellään seuraavien tutkimuskysymysten kautta:

- 1) Miten ajatus kulttuurisuojelun järjestämisestä puolustuslaitoksessa syntyi Suomessa?
- 2) Millainen prosessi kulttuurisuojelun organisointi puolustuslaitokseen oli?
- 3) Millainen lopputulos kulttuurisuojelun organisointiprosessilla saavutettiin?

Tämä tutkimus rajautuu ajallisesti vuosiin 1922–1928. Kyseinen ajanjakso käsittää prosessin alkamisen yksittäisen virkamiehen aloitteena, jonka jälkeen se eteni ministeriöjohtoisesti Muinaistieteellisen toimikunnan ja puolustuslaitoksen väliseksi prosessiksi. Vuonna 1928 prosessi sai varsinaisen loppunsa, vaikka opetusministeriö antoi kulttuurisuojelukysymyksestä lopullisen päätöksensä jo joulukuussa 1927. Tutkimus rajaa ulkopuolelle tohtori Juhani Rinteen⁸ aikaisemmat aloitteet kulttuurisuojelun organisoimisesta

⁵ Parkkari 2018, 315–317.

⁶ Puolustusvoimat 2017, 281.

⁷ Parkkari 317.

⁸ Klinge (päätoim.) 2006, 302–303. Juhani Rinne väitteli tohtoriksi vuonna 1914 ja siirtyi 1917 amanuenssista Muinaistieteellisen toimikunnan historiallisen osaston johtajaksi. Vuonna 1929 Rinne nimitettiin valtionarkeologiksi, mutta hänet pantiin viralta jo 1935 Turun linnan ja Suomenlinnan restaurointivarojen kavaltamisen vuoksi. Tästä huolimatta Rinne tunnetaan Suomessa keskiajanarkeologian aloittajana sekä tieteeseen perustuvan rakennusmuistomerkkien hoidon perusteiden luoja.

määrittäen prosessin alkaneen vuonna 1922 hänen muistionsa pohjalta julkaistussa leh-
tiartikkelissa Helsingin sanomissa. Lisäksi tutkimuksesta on ollut valitettavasti pakko ra-
jata pois syvällisempi perehtyminen C. A. Nordmanin⁹ mahdolliseen ohjesääntötyöhön
ja luentojen pitämiseen puolustuslaitoksessa. Tämä olisi vienyt liikaa resursseja, mutta
tuottaa vastaavasti uuden tutkimusaiheen. Alustavissa selvityksissä on kuitenkin ilmennyt
muutamia seikkoja tätä koskien: Muinaistieteellisen toimikunnan kirjediaareissa ei ole
mainintaa, että yleisesikunta, kadettikoulu tai reserviupseerikoulu olisivat olleet luentojen
pitämisestä tai ohjesääntötyöstä yhteydessä toimikuntaan. Myöskään ei toimikunnan vuo-
sikertomuksissa vuosilta 1927–1939 tällaista toimintaa ole mainittu virkamatkojen yhtey-
dessä. Se ei silti suoraan tarkoita, etteikö niitä olisi pidetty, mutta asia vaatii perusteelli-
semman selvityksen.

Keskeiset käsitteet

Kulttuuriperintö on käsitteenä monimuotoinen ja sen sisältö vaihtelee ympäri maail-
man. JOUKO HEINONEN ja MARKKU LAHTI esittävät teoksessaan *Museologian pe-
rusteet* Museo 2000-toimikunnan määritelmän: ”kulttuuriperintö tarkoittaa henkisiä ja ai-
neellisia todistuskappaleita ihmisen toiminnasta”. Käsitteenä se ei kuitenkaan ole aivan
noin yksioikoinen, vaan se on myös valintoja siitä mikä koetaan tärkeäksi ja säilyttämisen
arvoiseksi.¹⁰ Sen säilyttämisestä kansallisella tasolla huolehtivat museot, arkistot ja kir-
jastot.¹¹

Muinaistieteellinen toimikunta Museoviraston edeltäjä. Perustettiin 19.6.1884 Ar-
keologisen toimiston nimellä; 1908 nimi vaihtui Muinaistieteelliseksi toimikunnaksi.
Vuonna 1972 toimikunta lakkautettiin ja muutettiin Museovirastoksi.¹² Järjestysmuo-
toasetuksessa vuodelta 1920 toimikunta jakautui kolmeen eri osastoon: esihistoriallinen,
historiallinen ja kansatieteellinen.¹³ Toimikunnan työtä kulttuuriperinnön parissa ohjasi
ja tuki lainsäädännöllisesti oikeastaan vain vuoden 1883 muinaismuistoasetus, joka koski

⁹ Immonen 2016, 43, 79–80, 82. Nordman väitteli tohtoriksi Kööpenhaminassa vuonna 1918. Hän työ-
kenteli tämän jälkeen Tanskan kansallismuseossa, kunnes hänet nimitettiin 1919 Muinaistieteelliseen toi-
mikuntaan ylimääräiseksi amanuenssiksi. Nordman toimi rahakammion intendenttinä vuosina 1920–
1930, jonka jälkeen hänestä tuli historiallisen osaston johtaja. Nordman nimitettiin valtionarkeologiksi
Juhani Rinteen seuraajana vuonna 1936.

¹⁰ Heinonen & Lahti 2007, 8–9.

¹¹ Heinonen & Lahti 2007, 12.

¹² Museoviraston historiaa. Museoviraston www-sivut.

¹³ Immonen 2016, 35.

sekä kiinteää että irrallista kulttuuriomaisuutta määräten rangaistuksen sen turmelemisesta. Suojelulainsäädäntö kehittyi kunnolla vasta toisen maailmansodan jälkeen, jolloin se ulottui käsittämään esimerkiksi niinkin olennaisen asian kuin rakennussuojelulain.¹⁴

Valtionarkeologi on luontevin rinnastaa nykyiseen Museoviraston pääjohtajan virkaan. Järjestysmuotoasetus lokakuun ensimmäiseltä päivältä 1920 määritteli virasta seuraavaa: valtionarkeologi johtaa Muinaistieteellistä toimikuntaa. Hänen tehtäviinsä kuuluu muinaisjäännösten hoitamisen valvonta, Kansallismuseon johtaminen, kanslia-asioista päättäminen ja osastoille valmisteltavaksi menevien asioiden jakaminen.¹⁵ Virkaan nimitettävällä piti olla lisensiaatin, nykyisin tohtorin, oppiarvo joko kansatieteestä, arkeologiasta tai taidehistoriasta sekä julkaisuilla osoitettua tietämystä omalta alaltaan.¹⁶

Puolustuslaitos käsitteenä ei ole aivan yksiselitteinen, mutta se on käytetyin 1920-luvulla olleista termeistä¹⁷. Terminologia on ajan saatossa vaihdellut sotaväestä puolustuslaitokseksi. Vasta sotien 1939–1945 jälkeen Suomen asevoimista totuttiin käyttämään nimitystä puolustusvoimat.¹⁸

Yleisesikunta on puolustuslaitoksen tavoin moniselitteinen termi. Tässä tutkimuksessa käytetään EERO ELFVENGRENIN esittämää ranskalaista määritelmää 1600-luvun loppupuolelta¹⁹: ”Yleisesikunnan päällikön johdolla toimiva esikunta, joka hoitaa rauhan aikana maan sotavalmiustyöt ja sodan aikana huolehtii sotatoimien johtamisesta ylipäällikön antamien määräysten ja käskyjen mukaisesti.”²⁰

Aiempi tutkimus

Aiheesta itsestään ei ole aiempaa tutkimusta, vaikka sitä hyvin läheisesti sivuavana voidaan määritellä yksi teos. VISA IMMOSEN *Tutkimuksen ja hallinnon ristiaallokossa* käsittelee Muinaistieteellisen toimikunnan historiaa vuodesta 1917 vuoteen 1972, jolloin se muuttui Museovirastoksi. Immosen teoksen kautta pääsin jäljille Helsingin sanomien artikkelista, joka tässä tutkimuksessa on koko prosessin alkuunpanija. Professori Immoselle

¹⁴ Museoviraston historiaa. Museoviraston www-sivut.

¹⁵ Immonen 2016, 35.

¹⁶ Immonen 2016, 35.

¹⁷ Suomen puolustusvoimien rauhanajan historiassa termi puolustuslaitos toistuu läpi koko teoksen, ollen myös teoksen nimessä. Ks. Kronlund (toim.) 1988, passim.

¹⁸ Kronlund (toim.) 1988, 10.

¹⁹ Elfvengren 1997, 10.

²⁰ Elfvengren 1997, 10.

kuuluu myös erityiskiitos hänen antamistaan neuvoista tämän tutkimuksen ollessa vasta suunnitteluasteella.

Kulttuuriperinnön kohtelu sotatilanteessa on tämän tutkimuksen kohteena olevan prosessin taustatekijöiden ymmärtämiseksi välttämätön. Näiden asioiden esille tuomiseksi olen hyödyntänyt HANNU TAKALAN teoksia *Karjalan museot ja niiden tuhoutuminen talvi- ja jatkosodassa* sekä *Puna-armeijan sotasaalis*. Ne antavat tarpeellisen käsityksen kulttuuriperinnön turvaamiseksi sotatilanteessa tehdyistä kansainvälisistä säädöksistä tämän tutkimuksen aikarajoissa, sekä toisaalta esimerkkejä siitä, mitä tuhoja sota voi sille tuottaa. Nykyisen lainsäädännön esittelyssä olen hyödyntänyt JUHANI PARKKARIN teosta *Sodan oikeussäännöt*.

Eero Elfvengrenin teokset *Suomen yleisesikunnan organisaation synty ja vakiintuminen vuosina 1918–1925* sekä *Laajasta johtoesikunnasta Mannerheimin yleisesikunnaksi* ovat auttaneet yleisesikunnan organisaatorakenteen hahmottamisessa ja niiden muutosten löytämisessä, joilla on merkitystä kulttuurisuojelelun organisointiprosessille.

Tutkimuksen rakenne

Tämä tutkimus jakautuu johdantoon, kolmeen päälukuun sekä loppulauseeseen. Ensimmäinen luku käsittelee kulttuuriperinnön suojelua kansainvälisellä lainsäädännöllä ennen ensimmäistä maailmansotaa, jonka avulla luodaan pohja tohtori Juhani Rinteen muistion ja sen pohjalta vuonna 1922 julkaistun lehtiartikkelin sisällölle. Tähän lukuun liittyy myös kansanedustaja-aloite ja asian käsittely parlamentaarisella tasolla.

Sen jälkeen käsittely siirtyy viranomaisten laatimien ehdotusten punnitsemiseen päättyen lopulliseen päätökseen asiasta joulukuussa 1927. Kolmannessa luvussa tarkastelun kohteena on opetusministeriön päätöksen jälkeiset toimenpiteet vuonna 1928.

Koska tässä tutkimuksessa tarkastelun kohteena on prosessi, tutkimuksen rakenne on kronologinen. Käsittely on jaettu yllä mainitulla tavalla kolmeen osaan, koska jokainen niistä muodostaa oman kokonaisuutensa, jotka ovat selkeintä käsitellä erikseen.

Lähdeaineisto ja tutkimusmenetelmät

Lähdeaineiston tärkeimmän osan muodostavat asiakirjat opetusministeriön arkistosta, jossa on sekä kirjeenvaihtoa että lausuntoja kulttuurisuojeleluprosessia koskien. Nämä on koottu yhteen asiakirjavihkoon, joka käsittää 17 sivua. Toinen merkittävä kohde ovat

Muinaistieteellisen toimikunnan kokouspöytäkirjat sekä kirjekonseptit. Sanomalehdistö, vaikka tutkimuksessa on varsinaisesti mukana vain yksi artikkeli, nostettakoon kolmantena tärkeimmäksi lähdeaineistoksi. Tutkimus tulee nimittäin osoittamaan, että yhdelläkin artikkelilla voi olla suuret seuraukset.

Historiantutkimuksessa arvioidaan lähteitä jatkuvasti ja niiden avulla pyritään muodostamaan mahdollisimman totuudenmukainen kuva menneisyydestä.²¹ Tässä tutkimuksessa käytetty lähdeaineisto on ollut hyvin hajanaista, eli sitä on täytynyt etsiä useammasta paikasta, eivätkä niiden sijainnit kaikissa vaiheissa olleet mitenkään itsestäänselvyksiä aiheen erikoislaatuisuuden vuoksi. Tutkimuksen metodina on kvalitatiivinen eli laadullinen lähdekriittinen analyysi. Yksinkertaistettuna lähdemateriaalin sisällöstä etsitään niitä tekijöitä, joista pyritään muodostamaan mahdollisimman paikkansa pitävä tulkinta menneisyydestä tuottaen vastaukset tutkimuskysymyksiin.

²¹ Renvall 1983, 366.

1. KULTTUURISUOJELUSTA ARMEIJANKIN TEHTÄVÄ?

1.1 Kansainväliset suuntauukset Juhani Rinteen näkemyksen pohjana

Kansainvälisiä sopimuksia sodan oikeussäännöistä oli ennen ensimmäistä maailmansotaa luotu Haagissa vuosina 1899 ja 1907.²² Haagin toisen rauhankonferenssin (1907) IV Yleissopimuksen maasodan lakeja ja tapoja koskeva liiteohjesääntö puuttuu kulttuuriperinnön suojelemiseen kahdessa kohtaa. 27. artikla vaatii piiritys- ja pommitustilanteissa tehtäväksi kaikki toimenpiteet, joilla kulttuuriomaisuudeksi määriteltävät kohteet (esimerkiksi historialliset muistomerkit) voidaan suojella, mikäli niitä ei käytetä samalla sotilaallisiin tarkoituksiin. Samalla se velvoittaa piiritettyjä merkitsemään tällaiset kohteet ja ilmoittamaan niistä piirittäjille.²³ Saman ohjesäännön 56. artikla kieltää kaiken kulttuuriomaisuuden tuhoamisen ja takavarikoimisen ja vaatii sellaisissa tapauksissa nostettavaksi kanteen.²⁴ Kulttuuriomaisuutta tuli kohdella yksityisomaisuuden tavoin riippumatta siitä onko omistaja yksityishenkilö, kunta tai valtio.²⁵ Haagin toisen rauhankonferenssin IX Yleissopimuksen 5. artikla ulottaa nämä suojelutoimenpiteet myös merivoimien toimintaan.²⁶

Ensimmäinen maailmansota synnytti kuitenkin tuhoista huolimatta myös vastavoimia suurvaltojen piirissä. Armeijat muodostivat osaksi organisaatiotaan kulttuurisuojelujoukot, jotka erityisesti Saksassa aloittivat toimintansa tehokkaasti jo 1914. Ne muodostuivat osaksi sotilashenkilöstöstä ja osaksi kulttuuriperinnön piirissä toimivista ammattilaisista. Ranskassa toiminta käynnistyi myös heti sodan alussa, mutta saavutti huippunsa vasta vuonna 1917. Logistisesti nämä joukot tukeutuivat kummallakin osapuolella armeijan kalustoon.²⁷

Visa Immosen teoksen *Tutkimuksen ja hallinnon ristiaallokossa* mukaan Suomessa ei tällaista kulttuurisuojelua armeijan piirissä ollut, vaikka Muinaistieteellisen toimikunnan

²² Takala 2010, 31.

²³ Valtiosopimukset 1924; 11/1924; IV Yleissopimus; Liite yleissopimukseen. Maasodan lakeja ja tapoja koskeva ohjesääntö; II OSA; I LUKU; 27. artikla. Finlex, elektr. dokumentti.

²⁴ Valtiosopimukset 1924; 11/1924; IV Yleissopimus; Liite yleissopimukseen. Maasodan lakeja ja tapoja koskeva ohjesääntö; II OSA; V LUKU; 56. artikla. Finlex, elektr. dokumentti.

²⁵ Parkkari 2018, 307

²⁶ Valtiosopimukset 1924; 11/1924; IX Yleissopimus; II LUKU; 5. artikla. Finlex, elektr. dokumentti.

²⁷ ”Kulttuurin suojelu kuuluu armeijankin tehtäviin” (art.). *Helsingin sanomat* (HS) 8.10.1922. Lisätietoja Saksan kulttuurisuojeluorganisaatiosta ja sen toiminnasta ks. Clemen, Paul (toim.) 1919: *Kunstschutz im kriege*, osat I ja II. E. A. Seemannin kustantamo, Leipzig.

historiallisen osaston johtaja, tohtori Juhani Rinne²⁸ oli tehnyt asiasta esityksiä jo sisällissodan aikana. Nämä eivät kuitenkaan tällöin vielä johtaneet mihinkään.²⁹

Ensimmäisen maailmansodan kulttuurituhot koskettivat osaltaan Suomea juuri sisällissodan aikana. Hannu Takala kuvaa näitä teoksessaan *Karjalan museot ja niiden tuhoutuminen talvi- ja jatkosodassa*. Maamme museoista esimerkiksi Tampereen museo kärsi paitsi rakennuksena myös kokoelmiensa osalta kaupungin valtaustaisteluiden aikana. Vastaavasti esimerkiksi Lahden museon kokoelmat puolestaan tuhoutuivat tai varastettiin lähes kokonaan.³⁰

Suomen osalta liittyminen Haagin vuonna 1907 pidettyyn toiseen rauhankonferenssiin ja siellä solmittuihin kansainvälisiin sopimuksiin tapahtui 9. kesäkuuta 1922.³¹ Pian tämän jälkeen kulttuuriperinnön suojeleminen sotatilanteessa nousi esiin julkisuudessa, kun Helsingin sanomat julkaisi 8. lokakuuta³² otteita tohtori Rinteen viimeisimmästä muistio-osta, jonka hän oli toimittanut sotaväen päällikölle sekä puolustusministeriölle alkuvuodesta 1922³³. Tutkimuksessa käytetyistä arkistoaineistoista ei ilmene, tekikö tohtori Rinne yhteistyötä Helsingin sanomien kanssa artikkelin laadinnassa, vai onko se julkaistu puhtaasti muistion pohjalta. Otsikko on joka tapauksessa hyvin koko tutkimuksen aihetta kuvaava: ”*Kulttuurisuojaus kuuluu armeijankin tehtäviin*”³⁴.

Rinne aloitti asian käsittelyn jo aiemmin mainituista ensimmäisen maailmansodan aiheuttamista kulttuurituhouksista, sekä vastavoimana syntyneistä armeijoiden kulttuurisuojausorganisaatioista. Hänen mukaansa nämä organisaatiot tulisivat paitsi olemaan osa tulevaisuuden kansainvälisiä sopimuksia, niin myös kokonaan uusi periaatteellinen suunta, jossa kulttuurisuojaus tunnustetaan armeijoiden velvollisuudeksi. Tämä vahvistaisi hänen mukaansa myös armeijoiden moraaliperustaa ja edistäisi kansalaisten uskoa niihin.³⁵

Käsiteltäänä kansainvälistä kehitystä Rinne toi esiin Suomen erityistekijät asiaa koskien. Hänen mukaansa jo pelkästään maailmansodan tuhot olisivat riittävä peruste armeijan kulttuurisuojausjärjestelmän edistämiseksi. Hän kuitenkin huomautti Suomen jäävän absoluuttisessa

²⁸ Immonen 2016, 32.

²⁹ Immonen 2016, 126.

³⁰ Takala 2010, 35.

³¹ Valtiosopimukset 1924; 11/1924; I Yleissopimus. Finlex, elektr. dokumentti.

³² ”Kulttuurin suojeleminen kuuluu armeijankin tehtäviin” (art.). HS 8.10.1922.

³³ Anomusehdotus n:o 83 kulttuurisuojausjärjestelmän luomiseksi elimen muodostamisesta armeijaan (jatkossa anomusehdotus n:o 83). *Valtiopäivät* (1923), Liitteet I–IX, s. 187.

³⁴ ”Kulttuurin suojeleminen kuuluu armeijankin tehtäviin” (art.). HS 8.10.1922.

³⁵ ”Kulttuurin suojeleminen kuuluu armeijankin tehtäviin” (art.). HS 8.10.1922.

vertailussa Euroopan kulttuurimuistojen kanssa väistämättä heikompaan asemaan. Tärkeänä nousi näin ollen esiin, että se mitä meillä on, osoittautuu historiamme kannalta erityisen arvokkaaksi.³⁶ Hannu Takalan mukaan kirjastojen, arkistojen ja museoiden tuhoutuminen – joissa ihmisyhteisöjen muistia on talletettuna – jättää jäljelle vain suullisen perimätiedon. Näin ollen yhteisön identiteetti kärsii väistämättä, kun konkreettiset ilmentymät sen menneisyydestä katoavat. Samanlainen ilmiö tapahtuu myös, mikäli näitä sisältöjä koitetaan muuttaa tai hävittää, jotta tieto saataisiin näyttämään toiselta.³⁷ Hannu Takala nostaa esiin sen, että sodassa on kyse esimerkiksi talouden tai rajojen siirron lisäksi myös toisen osapuolen menneisyyden hallitsemisesta.³⁸ Vaikka Juhani Rinne ei suoraan mainitse näitä ilmiöitä artikkelin perusteella, voimme olettaa hänen todennäköisesti ajatelleen mitä kulttuuriperintömme ilmentymien tuhoutuminen tai muuttaminen voisi aiheuttaa. Tässä tutkimuksessa en käytä modernia termiä muistiorganisaatio, koska se on digitalisaation tuote, jossa kirjastot, arkistot ja museot voidaan asettaa samaan tietokantaan. Toimikunnan tarkasteluun tämä ei kuitenkaan sovellu.³⁹

Kiinteitä kohteita, kuten muistomerkkejä enemmän, Rinne näki maailmansodan tuhojen kohdistuneen irtaimeen kulttuuriomaisuuteen. Näille aiheutuneet tuhot olivat hänen mukaansa seurausta esimerkiksi majoituksesta tai evakuoinneista varsinaista aseiden tuottamaa vahinkoa useammin. Toisaalta hän katsoi irtaimen kulttuuriomaisuuden turvaamisessa olevan myös parhaat menestymismahdollisuudet tulevaisuudessa. Rinne nosti tämän jälkeen esiin linnojen ja linnoitusten turvaamisen yhtenä armeijan piirissä toteutettavan kulttuurisuojelun perustehtävistä. Hän kuvaili kivien repimistä muureista sotilaiden tyypillisenä huvituksena, mutta oli yhtä lailla vakuuttunut siitä, että harjoitustoimintaa häiritsemättä kulttuuriomaisuuden suojelua olisi helppo edistää, mikäli armeijalla olisi käytössään asiantuntevaa johtohenkilöstöä.⁴⁰

Tätä taustaa vasten linnojen ja linnoitusten nouseminen yhdeksi kulttuurisuojelun perustehtävistä ei varsinaisesti ole mitenkään erikoislaatuista. Visa Immonen kuvaa artikkelissaan ”Kulttuuriperinnön suojelua itsenäisyytemme alkuaikoina”, että itsenäistymisen jäl-

³⁶ ”Kulttuurin suojelu kuuluu armeijankin tehtäviin” (art.). HS 8.10.1922.

³⁷ Takala 2010, 28.

³⁸ Takala 2010, 32-33.

³⁹ Immonen 2016, 271–272.

⁴⁰ ”Kulttuurin suojelu kuuluu armeijankin tehtäviin” (art.). HS 8.10.1922.

keen, kun Venäjän armeijan hallussa olleet linnat ja linnoitukset siirtyivät Suomen armeijalle, niiden suojelusta, omistuksesta ja hoidon järjestämisestä tuli ongelma.⁴¹ Näistä historiallisista kohteista useimmat oli saatu itsenäistymisen jälkeen yleisten rakennusten ylläpidon hallituksen joka vuosi toteutettavan korjaushuollon alaisuuteen, jonka lisäksi Muinaistieteellisellä toimikunnalla oli jo 1910-luvulta lähtien korjaustoimia koskeva puuttumismahdollisuus.⁴² Tämä ei kuitenkaan ollut lehtikirjoituksen tietojen perusteella riittävä tapa vaikuttaa historiallisten kohteiden hoitoon. Juhani Rinne oli vuodesta 1918 toimikunnan historiallisen osaston johtaja⁴³, ollen samalla myös maan johtava kirkko- ja linna-arkkitehtuuriin sekä rakennushistoriaan erikoistunut tutkija⁴⁴.

Ongelmat linnojen ja linnoitusten hoidossa vaikuttavat keskittyneen erityisesti Suomenlinnaan. Opetusministeriö asetti heinäkuussa 1918 Suomenlinnan hoitokomitean, jossa Rinne edusti toimikuntaa. Komitea laati keväälle 1919 suunnitelman, jossa Kustanmiekkan ja Susisaaren alue muodostaisi museoalueen ja Rinteen kokoamat Suomenlinnan kirja- ja asiakirja-aineistot talletettaisiin Suomenlinnaan. Tämä suunnitelma vahvistettiin valtioneuvostossa, jolloin Rinne vastasi alueen hoidosta, mutta tämä oli kuitenkin loppujen lopuksi puolustuslaitoksen tehtävä. Samalla oli periaatteellisenä tarkoituksena, että toimikunta ottaisi valvontaan lisäksi myös muita historiallisia linnoituskohteita, esimerkiksi Viipurin linnan ja Kyminlinnan.⁴⁵

Suomenlinnan korjauksia sekä museotyötä vaikeuttivat toistuvat erimielisyydet puolustuslaitoksen kanssa rahojen ja rakennusten käytöstä. Tähän oman lisänsä muodostavat vielä Suomenlinnan intendentti, taidemaalari Heikki Tandefeltin keskinäiset kahnaukset sotilasviranomaisten kanssa⁴⁶, joista yksi tapaus vei oikeuteen asti⁴⁷. Tandefelt nimitettiin virkaansa 1918 ja 1920-luvun edetessä hän ja arkkitehti Rancken organisoivat Suomenlinnan korjaustyöt ja museaalisen toiminnan.⁴⁸ Tohtori Rinne pelkäsi, että raha- ja raken-

⁴¹ Immonen, ”Kulttuuriperinnön suojelua itsenäisyytemme alkuaikoina” (art.). Ilmestynyt hieman eri nimellä lehdessä *Muuriankkuri* vuonna 2017. Lehteä ei ollut saatavissa tätä tutkimusta varten, vaan artikkelin käsikirjoitus on saatu suoraan kirjoittajalta. Tässä puheena oleva *Muuriankkuri* on Suomen Kulttuuriperinnön Tuki ry:n jäsenlehti. Samalla nimellä kulkee myös Puolustushallinnon rakennuslaitoksen sidosryhmälehti, eikä niitä tule sekoittaa keskenään.

⁴² Immonen 2016, 47.

⁴³ Immonen 2016, 32.

⁴⁴ Enqvist & Härö 1998, 104.

⁴⁵ Immonen 2016, 47–48.

⁴⁶ Enqvist & Härö 1998, 105.

⁴⁷ Ks. Immonen 2016, 48.

⁴⁸ Immonen 2016, 48.

nuskiistat johtaisivat museohankkeen kaatumiseen. Omalta osaltaan hän pyysi Suomenlinnaa koskevista tehtävistä vapautusta 1924.⁴⁹ On huomioitavaa, että lehtiartikkelin julkaisun aikaan Rinne oli vielä mukana linnoituksen hoito- ja korjaustehtävissä. Todennäköisesti hänen omat kokemuksensa sotilaiden toiminnasta linnoituksissa yhdistettynä rakennushistorialliseen asiantuntemukseen johtivat linnojen ja linnoitusten hoidon järjestämisen yhdeksi kulttuurisuojaus suunnitelman peruskivistä.

Tämän tutkimuksen nimessä esiintynyt ”seitsemäs osasto yleisesikuntaan” liittyy osaltaan Rinteen toimintaan Suomenlinnassa. Rinne oli Tandefeltin välityksellä tehnyt alustavia tiedusteluja kulttuurisuojelun järjestämisestä vuonna 1920. Kirjeessä mainittu, oletettavasti Suomenlinnassa palvellut kapteeni Liikanen oli todennut, että järkevintä olisi muodostaa erillinen organisaatio yleisesikuntaan ja perustaa sinne niin sanottu seitsemäs osasto.⁵⁰ Nämä keskustelut olivat kuitenkin täysin epävirallisia. Eero Elfvengrenin teoksessa *Suomen yleisesikunnan organisaation synty ja vakiintuminen vuosina 1918–1925* oleva taulukko kuitenkin osoittaa, että yleisesikunnassa oli jo tuolloin seitsemän toimistoa⁵¹. Näin ollen yllä mainittu järjestely ei muutenkaan olisi voinut toteutua sellaisenaan.

Rinne ei artikkelissa hahmotellut suunnittelemansa organisaation rakennetta tai tehtäväkenttää kovinkaan tarkasti, mutta esitti kuitenkin yleiset suuntaviivat tulevaa suunnittelutyötä varten. Toiminnan rauhan aikaisia valmisteluja hoitaisi keskuselin, joka olisi kulttuurisuojaeluun erikoistuneen ammattilaisen johtama. Hän mainitsi näin toimitun myös muissa maissa. Henkilöstö koostuisi sotilas- ja kulttuurisuojaelutoimintaan erikoistuneista siviileistä ja tarpeen mukaan siviiliammattilaisista voitaisiin mobilisoida lisävoimia. Keskuselimien johtajalle tuli taata sellainen sotilaallinen asema, että hän voisi paitsi johtaa rauhan aikaisia suojelutoimenpiteitä, niin myös järjestää toimintaa ja johtaa toimenpiteitä rintamalla. Rinne katsoikin, että elimen on saatava aloiteoikeus sekä itsenäinen asema suhteessa sotilasorganisaatioon, kuitenkin armeijaa koskevan lainsäädännön puitteissa.⁵²

⁴⁹ Immonen 2016, 49.

⁵⁰ Heikki Tandefeltin kirje Juhani Rinteelle 27.6.1920. 1C:1, Juhani Rinteen kirjeenvaihtoa. Oscar ja Sigrid Nikulan kokoelma. Åbo Akademin kirjasto.

⁵¹ Elfvengren 1997, 200.

⁵² ”Kulttuurin suojele kuuluu armeijankin tehtäviin” (art.). HS 8.10.1922.

Kirjoituksen tarkoituksiksi Rinne ilmoitti asian esille nostamisen tarpeellisuuden. Hän totesi, että mikäli asia saa kannatusta, kehitystyössä voitaisiin ottaa muiden sivistysvaltioiden organisaatiot huomioon.⁵³ Rinteen muistion otteiden tultua julkisuuteen, asiaan reagoitiin valtionjohdon puolelta jo helmikuussa 1923⁵⁴.

1.2 Kansanedustajat kulttuurisuojausta vauhdittamassa

Alle puolen vuoden kuluttua Helsingin sanomien artikkelista olivat sen pohjalta viisi kansanedustajaa valmistelleet armeijan kulttuurisuojausta koskevan kansanedustaja-aloitteen. Laatijoina olivat Väinö Voionmaa, E. N. Setälä, Amos Anderson, Väinö Kivilinna sekä K. E. Linna.⁵⁵ Aloitteen nopea syntyminen voisi viitata tohtori Rinteen ja aloitteentekijöiden väliseen keskusteluyhteyteen, mutta tässä tutkimuksessa käytetty lähdemateriaali ei sitä pysty kuitenkaan suoraan todistamaan.

Kansanedustajien aloite (jatkossa anomusehdotus n:o 83) toi esiin, että tohtori Rinne olisi jättänyt vuoden 1922 alkupuolella kulttuurisuojausta armeijassa muistion sotaväen päällikölle ja puolustusministeriölle. Edustajien tietojen mukaan sotaväen päällikkö ja yleisesikunta olivat suhtautuneet ehdotukseen myönteisesti, mutta asia ei ollut edennyt puolustusministeriössä. Näin ollen aloitteen tarkoitus oli antaa lisäpontta kulttuurisuojausten edistämiseksi. Tämä koettiin tärkeänä paitsi ensimmäisen maailmansodan kulttuuriomaisuudelle aiheuttamien tuhojen takia, mutta myös siitä syystä, että Suomessa ei ollut puolustuslaitoksessa vielä tehty toimenpiteitä Haagin toisen rauhankonferenssin kulttuurisuojausta koskevien artiklojen saralla. Asia nähtiin välttämättömänä ja kiireellisenä.⁵⁶

Anomusehdotus n:o 83:ssa edustajat totesivat, että koska puolustuslaitoksen järjestelytyöt ovat muutenkin käynnissä, kulttuurisuojaus olisi tässä vaiheessa hyvä sijoittaa mukaan prosessiin. Parhaaksi malliksi edustajat katsoivat Ruotsin, jossa kulttuurisuojauselin oli osa yleisesikuntaa.⁵⁷

Verrattuna Juhani Rinteen aloitteeseen, kansanedustaja-aloite esitti jo huomattavasti konkreettisempia tehtäviä puolustuslaitoksessa toimivalle kulttuurisuojauselimelle. Lisäksi siinä huomioitiin Rinteen ajatus ulkomaiden huomioimisesta asian kehittämiseksi.

⁵³ ”Kulttuurin suojele kuuluu armeijankin tehtäviin” (art.). HS 8.10.1922.

⁵⁴ Anomusehdotus n:o 83. *Valtiopäivät* (1923), Liitteet I–IX, s. 191.

⁵⁵ Anomusehdotus n:o 83. *Valtiopäivät* (1923), Liitteet I–IX, s. 191.

⁵⁶ Anomusehdotus n:o 83. *Valtiopäivät* (1923), Liitteet I–IX, s. 187, 189–190.

⁵⁷ Anomusehdotus n:o 83. *Valtiopäivät* (1923), Liitteet I–IX, s. 190.

Määrävahvuuksiin aloite ei kuitenkaan ottanut kantaa, koska elimen katsottiin olevan luotavissa pääasiassa komennustietä pitkin. Sen sijaan erillinen määräraha palkkausmenoihin ja esimerkiksi opetusmateriaalia varten katsottiin tarpeelliseksi⁵⁸. Kansanedustajien näkemys tehtäväkentästä oli useamman toimialan kattava.⁵⁹

Koulutus yksittäisenä kokonaisuutena sisälsi kulttuurisuojausjärjestelmän kouluttamisen suunnittelun ja toteuttamisen sotilashenkilöstölle. Tavallaan siihen voitaisiin linkittää myös kulttuurisuojausjärjestelmälle asetettu tehtävä seurata kansainvälistä tilannetta kulttuurisuojausjärjestelmän kehittämiseksi edelleen.⁶⁰ Tätä kautta saadut opit leviäisivät todennäköisesti tarpeen mukaan myös sotilashenkilöstön koulutukseen.

Juhani Rinne mainitsi artikkelissaan, että parhaat edellytykset kulttuurisuojausjärjestelmällä olisi hänen mukaansa menestyä irtaimen esineistön suojelussa. Kansanedustaja-aloite kattoi näiden evakuoinnin ja varastoinnin. Irtaimen kulttuuriesineistön evakuointi tulisi sisällyttää osaksi yleisiä evakuointiohjelmia ja tässä tulisi huomioida esineistön erityistarpeet esimerkiksi pakkaamisessa. Esineistölle tuli suunnitella ja tehdä tarpeelliset valmistelut nopeaa luettelointia ja merkitsemistä varten, jonka lisäksi niille oli suunniteltava erillisiä varastointipaikkoja. Ei välttämättä suoraan juuri evakuointiin liittyen, mutta kulttuurisuojausjärjestelmälle annettiin tehtäväksi myös valmistella lisävoimien mobilisointi.⁶¹ Tehtävien laadusta riippuen lisävoimia voitaisiin teoriassa tarvita paljonkin, kun lisäksi otetaan huomioon, että Rinne suunnitteli rauhan ajalle alustavasti varsin pienimuotoista keskustelintä.

Rinteen näkemyksen mukaan puolustuslaitoksen hallussa olevat linnat ja linnoitukset sekä niiden asianmukaisen hoidon järjestelyn tulisi olla yksi kulttuurisuojausjärjestelmän perustehtävistä. Kansanedustaja-aloitteen mukaan kulttuurisuojausjärjestelmän tehtävänä oli johtaa ja valvoa historiallisten linnoitusten hoitoa armeijan puolelta sekä valvoa, tarkastaa ja hyväksyä sotahistoriallisten muistomerkkien hoidon ja arvion kannalta vanhoja linnavarustuksia tai niiden yhteydessä olevia rakennuksia koskevat työsuunnitelmat. Tällä tarkoitettiin esimerkiksi rakennus- ja vesijohtosuunnitelmia.⁶²

⁵⁸ Anomusehdotus n:o 83. *Valtiopäivät* (1923), Liitteet I–IX, s. 190–191.

⁵⁹ Anomusehdotus n:o 83. *Valtiopäivät* (1923), Liitteet I–IX, s. 190.

⁶⁰ Anomusehdotus n:o 83. *Valtiopäivät* (1923), Liitteet I–IX, s. 190.

⁶¹ Anomusehdotus n:o 83. *Valtiopäivät* (1923), Liitteet I–IX, s. 190.

⁶² Anomusehdotus n:o 83. *Valtiopäivät* (1923), Liitteet I–IX, s. 190.

Viimeisenä tehtävä oli osaston toimiminen puolustuslaitoksen piirissä keskuksena, johon kaivauksissa tai muissa yhteyksissä tehdyt löydöt tai niiden tiedot, sekä muut kulttuurisuojausta koskevat asiat raportoitaisiin. Osaston tehtävänä oli myös toimia itse aloitteen tekijänä puolustuslaitoksen piirissä.

Esiteltyään suunnittelemansa tehtäväkentän suhteen aloitteen tekijät pyysivät eduskuntaa päättämään seuraavista asioista:

- 1) *että kulttuurisuojaus on asetettava armeijamme velvollisuudeksi.*
- 2) *että tämän toimeenpanoa varten on armeijaamme muodostettava tästä huoltava elin, jonka kokoonpanosta päättää hallitus Puolustusministeriön esityksestä sekä*
- 3) *että tästä aiheutuvat kustannukset otetaan huomioon Puolustusministeriön menosäännöstä päätettäessä.*⁶³

Anomusehdotus n:o 83 on päivätty 13. helmikuuta 1923.⁶⁴ Tämän jälkeen käsittely siirtyi valtiovarainvaliokunnalle, jossa asiaa käsiteltiin puolustusministeriön menojen yhteydessä. Asian käsittelyä varten hankittiin lausunto sivistysvaliokunnalta.⁶⁵ Sivistysvaliokunta oli kansanedustaja-aloitteen sisällön kanssa samaa mieltä, että Suomen tulee seurata muiden sivistysvaltioiden esimerkkiä. Sen saamien tietojen mukaan, joita ei mainita asiakirjassa tarkemmin, kulttuurisuojausta varten tarvittaisiin 50 000 markkaa. Lausuntonsa lopussa sivistyslautakunta esitti, että hallitusta on kehotettava muodostamaan armeijaan kulttuurisuojaus, jolle on myönnettävä yllä mainittu 50 000 markkaa vuotuiseksi määrärahaksi. Sivistysvaliokunnan lausunto on päivätty 9. maaliskuuta 1923.⁶⁶ Käsittely on siis alkanut valiokuntatasolla hyvin nopeasti, alle kuukausi aloitteen allekirjoituksesta.

Valtiovarainvaliokunta oli omassa lausunnossaan muilta osin yksimielinen sivistysvaliokunnan kanssa, mutta totesi, että puolustusministeriöllä on jo erillisiä varoja tämän kaltaisia tarkoituksia varten, joten näin ollen 50 000 markan erillistä rahoitusta ei tarvita.⁶⁷ Puolustusministeriön menoja käsiteltiin eduskunnassa vuoden 1924 tulo- ja menoarvion

⁶³ Anomusehdotus n:o 83. *Valtiopäivät* (1923), Liitteet I–IX, s. 191.

⁶⁴ Anomusehdotus n:o 83. *Valtiopäivät* (1923), Liitteet I–IX, s. 191.

⁶⁵ Ote vuoden 1923 valtiopäiväasiakirjoista. Yhdeksäs pääluokka; Puolustusministeriön kohdistuvat hallinnonhaarat; esitys n:o 19. KD 99/495, s. 13. Ea:79. Opetusministeriön arkisto (OPMA). Kansallisarkisto (KA).

⁶⁶ Jäljennös sivistysvaliokunnan lausunnosta 9.3.1923. KD 99/495, s. 14. Ea:79. OPMA. KA.

⁶⁷ Ote vuoden 1923 valtiopäiväasiakirjoista. Yhdeksäs pääluokka; Puolustusministeriön kohdistuvat hallinnonhaarat; esitys n:o 19. KD 99/495, s. 13. Ea:79. OPMA. KA.

yhteydessä torstaina 29. marraskuuta 1923.⁶⁸ Tässä samassa yhteydessä käsiteltiin myös aloite kulttuurisuojelelimesta puolustuslaitokseen. Valtiovarainvaliokunnan lausunnon mukaisesti erillistä määrärahaa ei myönnetty, mutta eduskunta kehotti päätöksessään yksimielisesti hallitusta muodostamaan kulttuurisuojelelun puolustuslaitokseen.⁶⁹

Vuoden 1923 lopulla kulttuurisuojelelin oli siis saanut paitsi eduskunnan hyväksynnän, niin se noudatteli myös koko ajatuksen alullepanijan, tohtori Rinteen ajatuksia. Tarkempi tehtäväkenttä oli puolestaan määritelty Voionmaan, Andersonin, Kivilinnan, Linnan ja Setälän aloitteessa. Kulttuurisuojelelimen muodostaminen on sinänsä hyvin mielenkiintoinen prosessi, sillä se vaikuttaa saaneen tuen käytännössä kaikkialla, missä sitä käsiteltiin. Kansanedustaja-aloite toi esille, että sotilasviranomaiset olivat myönteisellä kannalla, mutta yhtä lailla valiokunnat ja eduskunta lainsäätäjänä olivat asian puolesta. Syitä myönteiseen suhtautumiseen oli varmasti useita. Voidaan tietysti kysyä, että kuka lähtökohtaisesti haluaisi tietoisesti vastustaa oman maan ja kansan kulttuuriperinnön vaalimista, mutta tällaisen tutkijan henkilökohtaisen pohdinnan lisäksi syitä löytyy muitakin.

Aikaisemmin sekä Rinteen kirjoituksessa, että kansanedustaja-aloitteessa ja sen käsitelyssä on käynyt ilmi Suomen tarkoitus seurata muiden sivistysvaltioiden esimerkkiä. 1920- ja 1930-luvuilla Suomen ulko- ja turvallisuuspoliittiset painotukset olivat lännessä: Genevessä, Pariisissa, Tukholmassa ja Lontoossa. Suomi tavoitteli tunnustusta skandinaavisena valtiona, joka asettuisi osaksi omia arvoja vastaavaa Eurooppaa.⁷⁰ Tässä valossa näkemys muiden sivistysvaltioiden esimerkin seuraamisesta on siis hyvin ymmärrettävä. Ulkopoliittisesti Suomi linkittyi 1920-luvun puolivälin jälkeen Kansainliittoon⁷¹. Myös kulttuurivaihdon piirissä päähuomio kiinnittyi lännen suurvaltioihin, Skandinaviaan sekä Baltian maihin. Tämä tosin johtui osin taloudellisista syistä, osin tavoitteesta keskittyä kansansivistykseen kotimaassa. Yhtä lailla kulttuurivaihdossa oltiin varovaisia, koska ei haluttu sekaantua suurvaltojen välisiin ristiriitoihin. Poikkeuksen muodostaa E. N. Setälä, joka opetusministerinä ollessaan käytti vaikutusvaltaansa kulttuurivaihdon virallistamiseksi ja tehostamiseksi osana Suomen ulkopolitiikkaa.⁷² Voidaan siis ajatella kulttuurisuojelelun muodostamisen puolustuslaitokseen osoittavan omalta pieneltä osaltaan

⁶⁸ 51. istunto. *Valtiopäivät* (1923), Pöytäkirjat II, s. 1334–1335.

⁶⁹ Ote vuoden 1923 valtiopäiväasiakirjoista. Yhdeksäs pääluokka; Puolustusministeriöön kohdistuvat hallinnonhaarat; esitys n:o 19; eduskunnan vastaus. KD 99/495, s. 12. Ea:79. OPMA. KA.

⁷⁰ Vares 2010, 152–153.

⁷¹ Autio 1986, 37.

⁷² Autio 1986, 41.

yhteyden pyrkimyksenä integroitua läntiseen Eurooppaan, mutta suurimmat perustelut löytyvät ennen kaikkea kulttuuriperinnön säilyttämisestä ja turvaamisesta.

2. SUUNNITELMISTA LOPULLISEEN PÄÄTÖKSEEN (1924–1927)

Eduskunnan hyväksyttyä kulttuurisuojausluvelimen muodostamiseen liittyvän kansanedustaja-aloitteen, puolustusministeriö oli asiasta kirjeitse yhteydessä Muinaistieteelliseen toimikuntaan 11. maaliskuuta 1924. Mielenkiintoista on, että tässä vaiheessa kirjeenvaihto oli vielä luokiteltu salaiseksi. Luultavasti syy oli se, että ei vielä kyetty määrittelemään, mitä kaikkea kulttuurisuojausluvelin tulisi tosiasiaassa käsittämään. Toimikunnan vastaus, joka niin ikään oli luokiteltu salaiseksi, allekirjoitettiin 31. toukokuuta 1924.⁷³

Puolustusministeriön asettamia toimenpiteitä ei ole tässä yhteydessä tarkoituksenmukaista käsitellä enempää, sillä toimikunta – vaikka kannattikin pääpiirteissään tohtori Rinteen ajatuksia sekä kansanedustaja-aloitteen määrittelemää tehtäväkenttää – ei katsonut voivansa antaa seikkaperäisempiä ehdotuksia asian eteenpäin viemiseksi. Toimikunnan mukaan yksityiskohtainen suunnittelu vaatisi erikoistuntemusta puolustuslaitoksen organisaatiosta. Vastaavasti se kuitenkin ilmoitti myös olevansa halukas antamaan lausuntoja valmiista ehdotuksista.⁷⁴ Tässä vaiheessa viralliset jatkotoimenpiteet siirtyivät puolustuslaitokselle. Toimikunta ehdotti mahdollista komiteaa asian järjestämiseksi, jossa kulttuurisuojausluvelun osaamista olisi todennäköisesti edustanut aloitteen tekijänä tohtori Rinne.⁷⁵

Puolustuslaitoksessa asian käsittely oli yleisesikunnan vastuulla. Tässä vaiheessa on tarpeen selvittää muutamia sotilasorganisaatiota koskevia piirteitä. Eero Elfvengrenin mukaan yleisesikunnasta tuli 1. heinäkuuta 1925 ainoa korkein sotilaallinen johtoesikunta. Sotaväen päällikön alaisena johtoesikuntana se koostui uudelleenorganisoinnin jälkeen kansliatoimistosta (toimisto VII) sekä neljästä osastosta. Tämän tutkimuksen osalta tarkastelu rajoittuu osasto 1. eli järjestely- ja liikekannallepano-osastoon, joka puolestaan oli jaettu toimistoihin III ja VIII.⁷⁶ Toimisto III – liikekannallepanotoimiston – tehtävä oli nimensä mukaisesti liikekannallepanoasioiden hoitaminen.⁷⁷ Toimisto III on tarkaste-

⁷³ Salainen kirje puolustusministeriölle, n:o 393. Muinaistieteellisen toimikunnan (MTT) kirjekopiot v. 1924, n:ot 1–435. Museoviraston hallintoarkisto.

⁷⁴ Kirje puolustusministeriölle, n:o 393. MTT:n kirjekopiot v. 1924, n:ot 1–435. Museoviraston hallintoarkisto.

⁷⁵ Kirje puolustusministeriölle, n:o 393. MTT:n kirjekopiot v. 1924, n:ot 1–435. Museoviraston hallintoarkisto.

⁷⁶ Elfvengren 2000, 46.

⁷⁷ Elfvengren 2000, 56.

lumme kannalta merkittävä sen vuoksi, että se lähetti yleisesikunnan suunnitelman opetusministeriölle kulttuurisuojausjärjestämisestä puolustuslaitoksessa.⁷⁸ Kirje ei kuitenkaan kerro mitään itse suunnitteluprosessista, tai minkä osaston tai toimiston piirissä asiaa oli yleisesikunnassa hoidettu.

Sen sijaan, että tässä tutkimuksessa käytäisiin yksitellen kolme seuraavaa toteutustapaa läpi, on tarkoituksenmukaisempaa vertailla näitä yhtäaikaaisesti. Yleisesikunnan ehdotus, joka allekirjoitettiin 12. joulukuuta 1925, saapui opetusministeriöltä Muinaistieteelliselle toimikunnalle 8. helmikuuta 1926.⁷⁹ Ennen kuin toimikunta teki asiasta omaa vastinetta, se päätti konsultoida tohtori Rinnettä aloitteentekijänä. Rinteeltä saatiin vastaus 1. marraskuuta 1926. Syyksi viivästykseen hän ilmoitti restaurointitöiden Turussa vaatiman huomion. Vastauksessaan Rinne harmitteli, että ei kiireidensä vuoksi ehtinyt Helsinkiin tarkastelemaan aineistoaan asiaa koskien, saati toimittamaan neuvotteluja sotilasviranomaisten kanssa.⁸⁰

Rinteen annettua vastauksensa, toimikunta antoi opetusministeriölle oman lausuntonsa asiasta 8. marraskuuta 1926.⁸¹ Toimikunnan virallinen vastaus oli käytännössä samalla virkaa tekevän valtionarkeologin Julius Ailion⁸² lausunto asiasta.⁸³ Tämän perustelun sillä, että asiakirjavihkossa ei ole erikseen Ailion lausuntoa, ainoastaan hänen allekirjoittamansa toimikunnan lausunto. Tässä luvussa tarkastellaan siis yleisesikunnan, tohtori Rinteen sekä toimikunnan virallista vastausta asiasta, verraten näitä toisiinsa. Vertailusta huolimatta on huomioitava, että Ailion eli toimikunnan päätös on samalla opetusministeriön lopullinen päätös aiheesta. Maininta tästä on kirjoitettu käsin jälkeenpäin, päivämääränä 2. joulukuuta 1927.⁸⁴ Näin ollen toimikunnan lausunnosta kului vielä melkein vuosi,

⁷⁸ Yleisesikunnan kirje opetusministeriölle; 313/III/25. KD 99/495, s. 1. Ea:79. OPMA. KA.

⁷⁹ MTT:n yleisistunnon pöytäkirja 26.2.1926, 4§. MTT:n pöytäkirjat vv. 1924–1926. Museoviraston hallintoarkisto.

⁸⁰ Juhani Rinteen vastaus MTT:lle. M.T.D n:o 84/268 1926. KD 99/495, s. 8. Ea:79. OPMA. KA.

⁸¹ MTT:n kirje n:o 1299 opetusministeriölle. KD 99/495, s. 7. Ea:79. OPMA. KA.

⁸² Klinge (päätoim.) 2003, 172–174. Julius Ailio loi suomalaisen kivikauden tutkimuksen perustan. Hän väitteli tohtoriksi vuonna 1910. Toimi uransa aikana muun muassa Suomen Museoliiton ensimmäisenä puheenjohtajana ja perusti Hämeen museon Tampereelle vuonna 1908, mutta tunnetaan parhaiten poliittisesta toiminnastaan. Ailio toimi opetusministerinä 1926–1927 ja oli yksi aikansa merkittäviä kulttuuripoliitikkoja.

⁸³ MTT:n kirje n:o 1299 opetusministeriölle. KD 99/495, s. 7. Ea:79. OPMA. KA.

⁸⁴ MTT:n kirje n:o 1299 opetusministeriölle. KD 99/495, s. 7. Ea:79. OPMA. KA.

ennen kuin opetusministeriö teki asiasta päätöksen. Siihen liittyen on myös pantava merkille, että Julius Ailio oli paitsi virkaa tekevä valtionarkeologi, niin myös opetusministeri, kun kulttuurisuojelelun lopullinen päätös annettiin⁸⁵.

Juhani Rinne ilmoitti lausunnossaan, että yleisesikunnan suunnitelma oli pitkälti niiden neuvottelujen tulos, joissa hän on itse ollut mukana.⁸⁶ Asiakirjavihko, jossa kulttuurisuojelelun koskeva aineisto opetusministeriön arkistossa on, ei kuitenkaan sisällä näistä neuvotteluista mitään. Neuvottelut voivat kuitenkin liittyä aiemmin mainittuun toimikunnan lausuntoon vuodelta 1924, jossa se ehdotti mahdollista komiteaa kulttuurisuojelelusuunnitelmien edistämiseksi puolustuslaitoksen piirissä. Tutkimuksen lähdemateriaali ei kuitenkaan pysty vahvistamaan asiaa.

Kaikissa suunnitelmissa edettiin kronologisesti edellisen pohjalta. Suunnitelmat jakautuivat seuraaviin kokonaisuuksiin: evakuointi, ohjesääntötyö, sotilashenkilöstön koulutus sekä muinaismuistomerkkien hoito puolustuslaitoksen alueilla, eli pääasiassa linnat ja linnoitukset.

Yleisesikunnan kirje käsitti viisi pääkohtaa. Niistä ensimmäinen oli kokoelmaevakuointia varten laadittavat suunnitelmat Itä- ja Kaakkois-Suomen sekä Suomenlahden alueella.⁸⁷ Tämä kokoelmaevakuointeja käsittävä osuus kuvasti osaltaan myös Suomen sotilaspoliittista tilannearviointia. Puolustusrevisioni eli niin kutsuttu Hornborgin komitea, jonka mietintö allekirjoitettiin 11.1.1926⁸⁸, totesi ainoan todellisen sotilaallisen uhan muodostuvan Venäjän taholta⁸⁹. Uhanalaisimmaksi suunnaksi katsottiin Karjalan kannas Pietarin läheisyydestä johtuen, mihin yhdistyi vielä hyvät tieyhteydet Suomeen⁹⁰. Suomenlahden osalta riskin muodostaisi sotatilanteessa venäläisten saariston ja rannikon mahdolliset haltuunottopyrkimykset ja tätä kautta heidän laivastonsa Suomenlahdella loukkuun joutumisen estäminen⁹¹. Puolustusrevisionin mietintö pohjautui pitkälti yleisesikunnan ja kenraali Enckellin käsityksiin.⁹²

⁸⁵ Julius Ailio toimi opetusministerinä Tannerin viimeisessä hallituksessa 13.12.1926–17.12.1927. Immonen 2017, elektr. dokumentti.

⁸⁶ Juhani Rinteen vastaus MTT:lle. M.T.D n:o 84/268 1926. KD 99/495, s. 8. Ea:79. OPMA. KA.

⁸⁷ Yleisesikunnan kirje opetusministeriölle; 313/III/25. KD 99/495, s. 4. Ea:79. OPMA. KA.

⁸⁸ Arimo 1987, 19.

⁸⁹ Arimo 1987, 21.

⁹⁰ Arimo 1987, 21.

⁹¹ Arimo 1987, 19.

⁹² Arimo 1987, 19.

Yleisesikunnan ehdotus käsitti kokoelmaevakuoinneista vain kaikkein tärkeimmät esineet kulttuuriperinnön ja historian tutkimukselle. Kyseisen luettelon tulisi sisältää tiedot esineiden laadusta, tilavuudesta, sekä evakuoinnin määränpäästä ja kiireellisyysjärjestyksestä.⁹³ Juhani Rinne täydensi lausunnossaan, että tämä koskisi niin kirjastoja, arkistoja kuin museoitakin. Huomattavaa on, että Rinteen mukaan erityiskohteiden evakuointi astuisi mukaan vain, mikäli tilanne estäisi täydellisen kokoelmaevakuoinnin tai paikan päällä suojelemisen. Hänen mukaansaärkevintä olisi, että eri organisaatioiden edustajat laatisivat itse luettelot näistä erityiskohteista, jotka sitten jäljennöksinä koottaisiin Mui-naistieteelliseen toimikuntaan. Sieltä ne vastaavasti toimitettaisiin tiedoksi yleisesikun-nalle valmisteluja varten. Rinne katsoi, että luettelointi olisi useiden sivistysmaiden ta-voin ulotettava myös tärkeimpiin yksityiskokoelmiin.⁹⁴ Se, mitä listoihin valittaisiin täl-laisiksi erityiskohteiksi, olisi hyvä esimerkki kulttuuriperinnön moniulotteisuudesta. Kyse on aina siitä, mikä koetaan säilyttämisen arvoiseksi.

Toimikunnan lausunnossa katsottiin, että ennen kuin kulttuurisuojausasiassa on syntynyt päätös, ei ole aihetta valmistaviin neuvotteluihin.⁹⁵ Tällä viitataan ilmeisimmin Rinteen mainintaan täydentää suunnitelmaa myöhemmin tarpeen mukaan toimikunnan ja sotilas-viranomaisten välillä.⁹⁶ Toimikunnan lausunnossa kokoelmaevakuoinneista vastaavasti todettiin, että mikäli sellaisiin toimenpiteisiin ryhdytään, tulisi suunnittelussa olla läsnä myös kirjastojen, arkistojen ja muiden museoiden edustajia. Toimikunta ei katsonut voi-vansa huolehtia asianmukaisesti kuin oman toimialansa kokoelmista, eikä se pitänyt edul-lisena yleisesikunnan ja kulttuuriperinnön toimijoiden välisenä linkkinä toimimista.⁹⁷ Näin ollen lopullisen päätöksen tulos oli, että toistaiseksi sen perusteella tarkempaa eva-kuointisuunnitelmaa ei ryhdytty laatimaan.

Yleisesikunnan suunnitelman kohdat 2) ja 3) käsittivät erillisen henkilön määräämisen päämajaan sotatilanteessa, jossa yleisesikunta kääntyisi toimikunnan puoleen, sekä hen-kilön määräämisen ohjesääntötyötä varten. Ohjesääntötyöllä tarkoitettiin kiinteän ja irral-lisen kulttuuriomaisuuden käsittelyä neuvovan oppaan kirjoittamista sekä yleisesikunnan kanssa yhdessä kenttä- ja sisäpalvelusohjesääntöihin liitettävien samaa asiaa koskevien

⁹³ Yleisesikunnan kirje opetusministeriölle; 313/III/25. KD 99/495, s. 4. Ea:79. OPMA. KA.

⁹⁴ Juhani Rinteen vastaus MTT:lle. M.T.D n:o 84/268 1926. KD 99/495, s. 8. Ea:79. OPMA. KA.

⁹⁵ MTT:n kirje n:o 1299 opetusministeriölle. KD 99/495, s. 7. Ea:79. OPMA. KA.

⁹⁶ Juhani Rinteen vastaus MTT:lle. M.T.D n:o 84/268 1926. KD 99/495, s. 8. Ea:79. OPMA. KA.

⁹⁷ MTT:n kirje n:o 1299 opetusministeriölle. KD 99/495, s. 7. Ea:79. OPMA. KA.

määräysten laatimista. Ohjekirjan laatimisen aiheuttamat kustannukset korvaisi puolustuslaitos.⁹⁸ Suunnitelmassa mainittu henkilön määrääminen sotatilanteessa tarkoittaisi sitä, että rauhan aikana yleisesikunnassa ei erillistä kulttuurisuojausta vastaavaa henkilöä edes olisi, mikä määrittäisi organisaation toiminnan sotatilaan perustuvaksi huolimatta siitä, että esimerkiksi kokoelmaevakuointia valmisteltaisiin.

Rinne näki päämajaan sijoitettavan henkilön tehtäväkentän hyvin laaja-alaisena. Tämä olisi paitsi suojelutoimenpiteistä, niin myös uhan poistuttua esineistön palauttamisesta omistajilleen vastaava henkilö. Sotilasviranomaisten kanssa yhdessä hän valitsisi varastointipaikat, järjestäisi niiden vartioinnin sekä kutsuisi tarpeen mukaan suojelutehtäviin muita virkamiehiä sekä siviilihenkilöstöä. Ohjesääntötyöhön Rinne katsoi tarvittavan useampia henkilöitä eri kulttuuriperinnön toimialoilta. Toimitetun aineiston ja sen yhteensovittamiseen Rinne ehdotti valtionarkeologia tai hänen alaistaan virkamiestä.⁹⁹ Toimikunnan lausunto poikkesi edellisistä siltä osin, että se katsoi ohjesääntötyön olevan paremmin hoidettavissa yhden henkilön voimin.

Neljäntenä kohtana yleisesikunnan suunnitelmassa oli sotilashenkilöstön koulutus. Tämä järjestettäisiin 2-3 luennon muodossa kulloinkin vuorossa olevalla kadetti- ja reserviupseerikursseilla. Sisältö käsittäisi sekä kiinteän että irtaimen kulttuuriomaisuuden käsitteilyn. Nämä luennot tulisivat osaksi opetusohjelmaa ja näiden koulujen johtajat ottaisivat käytännön toteutuksessa yhteyttä toimikuntaan. Korvauksen luentojen pitäjille suoritettaisiin puolustuslaitos.¹⁰⁰ Juhani Rinne kannatti lausunnossaan myös luentojen osalta hajauttamista useammille henkilöille toimikunnan sovittua niiden sisällöstä.¹⁰¹ Vastaavasti toimikunnan lausunnossa myös luentojen pitäminen uskottiin yksittäiselle henkilölle.¹⁰² Sekä ohjesääntötyöhön että luennoitsijaksi toimikunta suositteli tohtori C. A. Nordmania, joka tähän myös lupautui ilmoittaen kuitenkin, ettei voisi ryhtyä kyseisiin tehtäviin ennen syksyä 1927.¹⁰³

Viides ja viimeinen kohta kulttuurisuojaus suunnitelmissa oli osuus, joka oikeastaan myös määritteli koko kulttuurisuojelun organisointipyrkimysten lopputuloksen. Tässä yleisesikunta esittää, että toimikunta laatisi yhteistyössä paikallisten sotilasviranomaisten kanssa

⁹⁸ Yleisesikunnan kirje opetusministeriölle; 313/III/25. KD 99/495, s. 4–5. Ea:79. OPMA. KA.

⁹⁹ Juhani Rinteen vastaus MTT:lle. M.T.D n:o 84/268 1926. KD 99/495, s. 9. Ea:79. OPMA. KA.

¹⁰⁰ Yleisesikunnan kirje opetusministeriölle; 313/III/25. KD 99/495, s. 5. Ea:79. OPMA. KA.

¹⁰¹ Juhani Rinteen vastaus MTT:lle. M.T.D n:o 84/268 1926. KD 99/495, s. 9. Ea:79. OPMA. KA.

¹⁰² MTT:n kirje n:o 1299 opetusministeriölle. KD 99/495, s. 7. Ea:79. OPMA. KA.

¹⁰³ MTT:n kirje n:o 1299 opetusministeriölle. KD 99/495, s. 17. Ea:79. OPMA. KA.

erikoisohjesäännöt puolustuslaitoksen hallussa olevista muinaismuistorakennuksista Suomenlinnassa, Viipurissa, Lappeenrannassa ja Käkisalmissa.¹⁰⁴

Juhani Rinne ei muutoin ottanut kantaa itse erikoisohjesääntöjen laadintaan, mutta nostaa Viipurin linnan erityisasemaan uhanlaisen sijaintinsa vuoksi. Rinne ehdottikin linnan luovuttamista sotilaskäytöstä.¹⁰⁵ Toimikunta totesi kuitenkin lausunnossaan ehdotuksen Viipurin linnan poistamisesta sotilaskäytöstä niin laajakantoiseksi, että se tuli irrottaa kulttuurisuojelukysymyksen yhteydestä.¹⁰⁶ Toimikunnan ehdotuksessa väliaikaisena toimenpiteenä ennen laajempia tutkimuksia perusteellisempia ohjesääntöjä ja hoitosuunnitelmia varten toteutettaisiin tarkastukset puolustuslaitoksen hallinnassa olevissa linnoissa ja linnoituksissa.¹⁰⁷

Yleisesikunta ehdotti vielä suunnitelmansa lopussa, voitaisiinko kansa- ja oppikouluissa tehostaa kulttuuriperinnön suojelua koskevaa opetusta, jolloin sen juurruttaminen kansan keskuuteen edesauttaisi myös puolustuslaitoksen tehtäviä asian saralla.¹⁰⁸ Rinteen mielestä tästäkin asiasta voitaisiin kenties toimittaa jonkinlainen kirjanen, jota voitaisiin toimittaa myös sotilaskirjastoihin¹⁰⁹, mutta toimikunnan lausunnossa tähän asiaan ei otettu lainkaan kantaa. Voidaan toistaiseksi mitä suurimmalla todennäköisyydellä todeta asian siirtyneen pois käsittelystä.

Toimikunnan lausunto – josta muodostui 2.12.1927 opetusministeriön lopullinen päätös – sisälsi siis enää ainoastaan C. A. Nordmanin määräämisen luentojen pitäjäksi ja ohjesääntötyön suorittajaksi sekä tarkastusten järjestämisen puolustuslaitoksen linnoissa Suomenlinnassa, Viipurin linnassa, Lappeenrannassa sekä Käkisalmissa.

¹⁰⁴ Yleisesikunnan kirje opetusministeriölle; 313/III/25. KD 99/495, s. 5. Ea:79. OPMA. KA.

¹⁰⁵ Juhani Rinteen vastaus MTT:lle. M.T.D n:o 84/268 1926. KD 99/495, s. 9. Ea:79. OPMA. KA.

¹⁰⁶ MTT:n kirje n:o 1299 opetusministeriölle. KD 99/495, s. 17. Ea:79. OPMA. KA.

¹⁰⁷ MTT:n kirje n:o 1299 opetusministeriölle. KD 99/495, s. 17. Ea:79. OPMA. KA.

¹⁰⁸ Yleisesikunnan kirje opetusministeriölle; 313/III/25. KD 99/495, s. 6. Ea:79. OPMA. KA.

¹⁰⁹ Juhani Rinteen vastaus MTT:lle. M.T.D n:o 84/268 1926. KD 99/495, s. 9–10. Ea:79. OPMA. KA.

3. TARKASTUSKIERROS PUOLUSTUSLAITOKSEN LINNOISSA

Samana päivänä, kun opetusministeriö hyväksyi toimikunnan ehdotuksen lopullisena päätöksenä, se lähetti kirjelmässään n:o 2885 toimikunnalle kehotuksen suorittaa tarkastus edellisessä luvussa mainituissa kohteissa kesän 1928 aikana.¹¹⁰ Toimikunta oli asiasta yhteydessä yleisesikuntaan kesäkuussa 1928, ilmoittaen, että sen puolesta tarkastuksen suorittaisivat virkaa tekevä valtionarkeologi Julius Ailio sekä arkkitehti A. W. Rancken. Toimikunta oli ollut asiasta yhteydessä Suomenlinnan komendantin, Ratsuprikaatin komentajan Lappeenrannassa, Savon jääkärirykmentin II pataljoonan komentajan Käkisalmissa sekä 2. divisioonan komentajan Viipurissa kanssa.¹¹¹

Tarkastus oli alun perin tarkoitus suorittaa heinäkuun 9. ja 15. päivän välillä¹¹², mutta aikataulu muuttui myöhemmin. Tarkastukset aloitettiin Lappeenrannasta 16. heinäkuuta, jatkuen Viipuriin 16. ja 17.7, Käkisalmeen 18.7. ja päättyen Suomenlinnaan 24.7.1928. Yleisesikunnan edustajana tarkastuskierrokselle oli määrätty kapteeni Erkki Hannula¹¹³. Jostain syystä muuttunut tarkastusaikataulu ei ole päivittynyt toimikunnan vuosikertomukseen, vaan siellä päivämääräksi mainitaan edelleen 9.–11. ja 17.7.¹¹⁴

Raportti tarkastuksista on perusteellisesti laadittu, mutta tässä yhteydessä ei ole tarkoituksenmukaista käsitellä niitä eri rakennussuojelun näkökohtia, joita asiaan liittyi. Ne olivat sen verran laaja-alaisia, että en katsonut niiden suoraan liittyvän tämän tutkimuksen aiheeseen, joka keskittyy itse kulttuurisuojelun organisointiprosessiin. Raportin loppulausunto on tässä yhteydessä katsottava paljon keskeisemmäksi. Jo aiemmin on todettu, että verrattuna tohtori Rinteen ajatusten pohjalta 1923 tehtyyn kansanedustaja-aloitteeseen, tehtäväkenttä supistui toimikunnan lausuntoon pohjautuneessa opetusministeriön päätöksessä huomattavasti. Tavoite organisoida erillinen kulttuurisuojeluelin puolustuslaitokseen puuttui jo yleisesikunnan esityksestä vuonna 1925, mutta nyt tämä kysymys sai lopullisen vastauksen.

¹¹⁰ MTT:n kirje yleisesikunnalle 11.6.1928. Kirje n:o 877. Museoviraston hallintoarkisto.

¹¹¹ MTT:n kirje yleisesikunnalle 11.6.1928. Kirje n:o 877. Museoviraston hallintoarkisto.

¹¹² MTT:n kirje yleisesikunnalle 11.6.1928. Kirje n:o 877. Museoviraston hallintoarkisto.

¹¹³ MTT:n raportti opetusministeriölle 31.7.1928. Kirje n:o 1139. KD 31/267, s. 2. Ea:110. OPMA. KA. Bror Erik (Erkki) Edvard Hannula. Liittyi vuonna 1915 Pfadfinder-kurssille ja palasi 1918 Suomeen jääkärien pääjoukon mukana. Suoritti uransa ohessa Helsingin yliopistossa filosofian maisterin tutkinnon vuonna 1924 sekä lakitieteellisiä opintoja vuosina 1922–1926. Palveli uransa aikana muun muassa 8. komppanian päällikkönä Uudenmaan rykmentissä sekä kadettikoulussa sotilaslainopin tuntiohjaajana. Julkaisi useita kirjoja sotilasalalta. Linnojen tarkastuskierroksen aikana kapteeni Hannula palveli toimistoupseerina yleisesikunnan järjestelytoimistossa (toimisto VIII). Puolustusministeriön sotahistoriallinen toimisto 1938, 129–130.

¹¹⁴ *Analecta Archaeologica Fennica VIII*, 91.

Loppulausunnossa todettiin, että aiemmin puheena olleen erillisen kulttuurisuojelelimen perustamisen sijaan oli tarkoituksenmukaisempaa ja myös vähemmän kustannuksia aiheuttavaa siirtää myös puolustuslaitoksen hallussa olevat kulttuurimuistomerkit Muinaistieteellisen toimikunnan valvontaan.¹¹⁵ Tämä on todettava merkittäväksi, sillä samalla on kyse viranomaisten tehtäväkenttien selkeyttämisestä. Tarkastuskierros sai huomiota myös lehdistössä: esimerkiksi Aamulehti uutisoi aiheesta 7.8.1928¹¹⁶.

Viranomaisten tehtäväkentän määrittymisen lisäksi loppulausunnossa ehdotettiin, että valtion menoarvioon osoitetaan erillinen määräraha puolustus- ja muiden ministeriöiden hallussa olevien linnojen ja linnoitusten hoitoa varten, jonka tarkastuksen suorittajien arvion mukaan tulisi alustavasti olla ainakin 200 000 markkaa.¹¹⁷ Koko tarkastusraportin etusivulla on käsin kirjoitettu maininta asiaan liittyen: ”Ratkaistu vuoden 1930 menoarvion yhteydessä”.¹¹⁸ Saman vuosikymmenen lopulla armeijan hallinnassa olleiden linnojen ja linnoitusten hoito ja sen rahoittaminen nousivat joka tapauksessa uudelleen esiin.¹¹⁹ Mitä menoarviossa vuonna 1930 päätettiin, se ei kuulu tämän tutkimuksen piiriin.

Tämän lisäksi lausunnossa todettiin, että historiallisten rakennusten hoidon valvontaa varten toimikunnan tulisi saada ennakkoon tietoonsa suuremmat korjauksia koskevat piirrokset, jotta se voi ainakin antaa ohjeistusta kulttuuriperinnön hoidon näkökulmasta. Siihen liittyen lausunnossa esitettiin niin kutsuttuja linnoituspuistoja koskevan määrärahan korottaminen. Linnoituspuistoilla tarkoitetaan alueita, joissa on esimerkiksi vanhoja linnoitusten valleja. Hoitamisen kannalta tämä tarkoittaa esimerkiksi sitä, miten hoidon yhteydessä muun muassa vallirakennelmat voidaan säilyttää mahdollisimman alkuperäisessä asussaan.¹²⁰

Viimeisenä loppulausunnossa todettiin, että linnojen ja linnoitusten hoitamiseen ei tarvita erityisiä ohjesääntöjä, vaan on riittävää, että kasarmien hoitoa koskevaan ohjesääntöön sijoitettaisiin raportointi korjaussuunnitelmista toimikunnalle sekä linnoituspuistojen hoitaminen.¹²¹ Näin ollen vanhoista suunnitelmista pudotettiin vielä yksi tekijä pois. Esimerkkinä raportoinnista sotilasviranomaisten ja toimikunnan välillä on Julius Ailion kirje kapteeni Hannulalle 27.9.1928. Kirje käsitteli 2. divisioonan esikunnan lähettämiä tietoja

¹¹⁵ MTT:n raportti opetusministeriölle 31.7.1928. Kirje n:o 1139. KD 31/267, s. 7. Ea:110. OPMA. KA.

¹¹⁶ *Aamulehti* 7.8.1928.

¹¹⁷ MTT:n raportti opetusministeriölle 31.7.1928. Kirje n:o 1139. KD 31/267, s. 7. Ea:110. OPMA. KA.

¹¹⁸ MTT:n raportti opetusministeriölle 31.7.1928. Kirje n:o 1139. KD 31/267, s. 1. Ea:110. OPMA. KA.

¹¹⁹ Immonen 2016, 49.

¹²⁰ MTT:n raportti opetusministeriölle 31.7.1928. Kirje n:o 1139. KD 31/267, s. 7. Ea:110. OPMA. KA.

¹²¹ MTT:n raportti opetusministeriölle 31.7.1928. Kirje n:o 1139. KD 31/267, s. 7. Ea:110. OPMA. KA.

ampumaradoista Viipurin vanhoilla valleilla, jossa osa valleista oli sortunut ampumatoinnin seurauksena. Kiväärien – ja joskus konekiväärien – sijasta ampurata mainittiin olevan ajanhetkellä vain pistooliammuntojen käytössä, jolloin samalla todettiin, että vallit eivät viime vuosina olleet vierineet enää lisää. Koko ongelma olisi vastedes korjattavissa suojavallien asettamisella vanhojen vallien suojaksi. Toimikunta ei näin ollen katsonut olevan tarvetta puuttua asiaan sen enempää.¹²²

Aiemmin mainittu viranomaisten tehtäväkentän selkeyttäminen on nähtävissämme nykyäänkin. Vuoden 1928 tarkastuskierros siirsi kulttuuriperinnön hoidon valvonnan myös puolustuslaitoksen hallussa olevista kohteista Muinaistieteelliselle toimikunnalle. Nykyään kulttuuriperinnön kansallisen tason hoidosta ja suojelusta vastaa toimikunnan seuraajana Museovirasto¹²³. Puolustusvoimilla on vastaavasti omat tehtävänsä: Suomen sotilaallinen puolustaminen, muiden viranomaisten tukeminen, osallistuminen kansainväliseen avunantoon sekä osallistuminen kansainväliseen kriisinhallintaan¹²⁴.

¹²² Virkaa tekevän valtioneuvostonkirjeen kirjuri Julius Ailion kirje kapteeni Erkki Hannulalle 27.9.1928. Kirje n:o 1429. Museoviraston hallintoarkisto.

¹²³ Laki Museovirastosta, 2§, 282/2004. Finlex, elektr. dokumentti.

¹²⁴ Laki puolustusvoimista annetun lain muuttamisesta, 2§, 427/2017. Finlex, elektr. dokumentti.

LOPUKSI

Ensimmäisen maailmansodan kulttuurituhojen vastapainoksi syntyneet armeijoiden kulttuurisuojaorganisaatiot saivat Muinaistieteellisen toimikunnan historiallisen osaston johtajan, Juhani Rinteen, esittämään ajatuksia vastaavasta toiminnasta myös Suomessa. Ajatus jalostui Helsingin sanomien artikkelin myötä kansanedustaja-aloitteeksi, joka sai eduskunnan kannatuksen. Vuosina 1924–1927 suunnitelmat hakivat muotoaan, ollen aluksi hyvinkin kattavia. Niihin sisältyi esimerkiksi kokoelmaevakuointi ja erillisen toimihenkilön määrääminen päämajaan sotatilanteessa. Toimikunnan lausunnon pohjalta syntynyt opetusministeriön lopullinen päätös 2.12.1927 supisti kulttuurisuojelun puolustuslaitoksessa käsittämään lähinnä ohjesääntötyötä sekä luentojen pitämistä kullekin vuorossa olevalle kadetti- ja reserviupseerikoulujen kursseille, unohtamatta tarkastusten toimittamista puolustuslaitoksen hallussa olevissa linnoissa ja linnoituksissa. Luento- ja ohjesääntötyöhön määrättiin toimikunnan historiallisen osaston johtaja C. A. Nordman. Kulttuurisuojaelun vaikutukset ohjesääntöihin ja upseeri- ja myös laajemmin sotilaskoulutukseen muodostuvat tulevaisuudessa potentiaalisiksi tutkimuskohteiksi.

Heinäkuussa 1928 suoritettu tarkastus puolustuslaitoksen hallussa olleissa linnoissa ja linnoituksissa supisti puolustuslaitokseen kohdistuvia kulttuurisuojaelutehtäviä entisestään. Tarkastuksen loppuraportti poisti lopullisesti kysymyksen erillisestä organisaatiosta selkiyttäen näin viranomaisten tehtäväkenttää. Puolustuslaitoksen tehtäväksi jäi pitää toimikunta tietoisena esimerkiksi korjaussuunnitelmista. Suuret, koko valtion johdon kannatuksen saaneet ja osaltaan jopa linkittymiseemme sivistysvaltioihin liittyneet armeijan kulttuurisuojaelusuunnitelmat saivat väistyä ennen kaikkea tarkoituksenmukaisuuden, mutta myös kustannustehokkuuden nimissä.

LÄHTEET JA TUTKIMUSKIRJALLISUUS

I Painamattomat lähteet

KANSALLISARKISTO (KA)

Opetusministeriön I arkisto (OPMA)

Saapuneet kirjeasiakirjat (1925–1925)

MUSEOVIRASTON HALLINTOARKISTO

Muinaistieteellisen toimikunnan (MTT) pöytäkirjat 1924–1926

MTT:n kirjekopiot 1924

MTT:n kirjeenvaihto 1928

ÅBO AKADEMIN KIRJASTO

Oscar ja Sigrid Nikulan kokoelma

Juhani Rinteen kirjeenvaihto (1C:1)

II Painetut lähteet

1 Lähde- ja asiakirjajulkaisut

Valtiopäivät 1923. Liitteet I–IX. Helsinki 1923.

Valtiopäivät 1923. Pöytäkirjat II: istunnot 41–61. Helsinki 1924.

Analecta Archaeologica Fennica VIII. Muinaistieteellisen toimikunnan vuosikertomukset vuosilta 1926–1930. Helsinki 1932.

2 Sanomalehdet

Helsingin Sanomat 8.10.1922.

Aamulehti 7.8.1928.

III Tutkimuskirjallisuus

Arimo, Reino 1987: *Suomen puolustussuunnitelmat 1918–1939: III osa, Jääkärien aika, 1925–1939*. Sotatieteen laitos: Sotahistorian toimisto, Helsinki.

Autio, Veli-Matti 1986: *Opetusministeriön historia IV: Ensimmäisen tasavallan kulttuuripolitiikka 1917–1944*. Kirkollistoimituskunta – Opetusministeriö.

Elfvengren, Eero 1997: *Suomen yleisesikunnan organisaation synty ja vakiintuminen vuosina 1918–1925*. Maanpuolustuskorkeakoulun Historian laitos, Helsinki.

Elfvengren, Eero 2000: *Laajasta johtoesikunnasta Mannerheimin yleisesikunnaksi*. Maanpuolustuskorkeakoulun Sotahistorian laitos, Helsinki.

Enqvist, Ove & Härö, Mikko 1998: *Varuskunnasta maailmanperinnöksi*. Suomenlinna-seura ry.

Haagin toisessa rauhankonferenssissa tehtyjä ja siellä 18 päivänä lokakuuta 1907 allekirjoitettuja kansainvälisiä sopimuksia. I, IV & IX Yleissopimus. Finlex. <https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1924/19240011#idp447695744> (Luettu 3.12.2018).

Heinonen, Jouko & Lahti, Markku 2007: *Museologian perusteet*. 2. painos 3. uudistetusta laitoksesta. Toim. Ulla Palmgren. Suomen museoliiton julkaisuja 49.

Immonen, Visa 2017: ”Arkeologi ministerinä – Julius Ailio” (art.). *Sadan vuoden satoa*. <http://www.sadanvuodensatoa.fi/artikkelit/arkeologi-ministerina-julius-ailio> (Luettu 3.12.2018).

Immonen, Visa 2017: *Kulttuuriperinnön suojelua itsenäisyytemme alkuaikoina*. Artikkelin käsikirjoitus saatu suoraan kirjoittajalta.

Immonen, Visa 2016: *Tutkimuksen ja hallinnon ristiaallokossa: 1917–1972*. Museoviraston julkaisuja 3.

Klinge, Matti (päätoim.) 2003: *Suomen kansallisbiografia 1*. Suomalaisen kirjallisuuden seura (SKS), Helsinki.

Klinge, Matti (päätoim.) 2006: *Suomen kansallisbiografia 8*. SKS, Helsinki.

Kronlund, Jarl (toim.) 1989: *Puolustusvoimien rauhan ajan historia: Suomen puolustuslaitos 1917–1939*. 2. painos. WSOY, Porvoo.

Laki Museovirastosta. Finlex. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2004/20040282> (Luettu 3.12.2018).

Laki puolustusvoimista annetun lain muuttamisesta. Finlex. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2017/20170427> (Luettu 3.12.2018).

Museoviraston historiaa. Museovirasto. <https://www.museovirasto.fi/fi/tietoa-meista/museoviraston-historiaa> (Luettu 22.11.2018).

Parkkari, Juhani 2018: *Sodan oikeussäännöt*. Tietosanoma Oy, Helsinki.

Suomen jääkärien elämäkerrasto. Puolustusministeriön sotahistoriallinen toimisto, 1938.

Puolustusvoimat 2017: *Sotilaan käsikirja 2017*. Pääesikunta, Helsinki.

Renvall, Pentti 1983: *Nykyajan historiantutkimus*. 2. painos. WSOY, Juva.

Takala, Hannu 2010: *Karjalan museot ja niiden tuhoutuminen talvi- ja jatkosodassa*. SKS, Helsinki.

Takala, Hannu 2017: *Puna-armeijan sotasaalis. Karjalan kulttuuriomaisuuden ryöstö 1939–1941*. SKS, Helsinki.

Vares, Vesa 2010: ”Suomen paikka Euroopassa maailmansotien välillä”. *Suomi muuttavassa maailmassa*, s. 135–191. Toimittaneet Erkkä Railo ja Ville Laamanen. Edita Publishing Oy, Helsinki.